uzak yerlerden gelerek kendisinden istifade etmiştir. Abkasî'yi bizzat göremeyen İbn Abdülber, ondan **icâzet*** yoluyla hadis rivayet etmiştir.

Cidde kadılığı yaptığı da rivayet edilen Abkasî, doksan üç yaşlarında Mekke'de vefat etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII (nşr. Muhammed Avvâme), Dımaşk 1976 → Beyrut 1396/1976, s. 370; İbn Beşkùvâl, *eṣ-Ṣıla* (nşr. İzzet el-Attâr), Kahire 1966, I, 157; Zehebî, *Aʿlâmü'n-nübelâʾ*, XVII, 181-183; a.mlf., *el-ʿİber* (nşr. Ebû Hâcir Muhammed Saîd), Beyrut 1405/1985, II, 209; Fâsî, *el-ʿİḳdü'ṣ-ṣemîn* (nşr. Fuâd Seyyid), Kahire 1378-88/1958-69, III, 3-5; İbnü'l-İmâd, *Şeẕerâtü'ẕ-ẕeheb*, Kahire 1350-51 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî), III, 173.

M. YAŞAR KANDEMİR

ABS (Benî Abs)

(بنو عبس)

Adnânîler'den Gatafan'ın büyük kollarından birini teşkil eden cengâverliğiyle meşhur bir kabile.

Kabileye adını veren Abs'ın nesebi Adnân'a kadar uzanmaktadır. Kabile, Abs'ın Kutay'a ve Varaka adlı iki oğlundan çeşitli kollara ayrılarak çoğalmıştır. Yurtları, Necd bölgesinin doğudan batıya uzanan en geniş vadisi olan Vâdirrummân'ın merkezî kısmı idi. Birçok dağ ve tepelerle çevrili bu topraklarda yarı göçebe bir halde hayvancılıkla uğraşırlardı. Câhiliye devrinde doğuda Esed kabilesi, batıda Benî Kelb, Hubeyb suyu çevresinde de Benî Eşca' ile komşu idiler. 550 yılına doğru Abs kabilesi reisi Züheyr b. Cezîme'nin bütün Gatafan kabileleri ile Hevâzinliler'in reisi olarak kabul edilmesi, bu kabilenin itibarını arttırmıştı. Ancak onların bu üstünlüğü, Âmir b. Sa'saa kabilesinden Hâlid b. Ca'fer'in Züheyr'i öldürmesiyle sona erdi. Abs kabilesi, Câhiliye devrinde çeşitli kabilelerle yaptığı savaşlarla şöhret bulmuştu. İslâmiyet'in ortaya çıkışına kadar devam eden bu savaşların en önemlisi, Benî Abs ile kardeş kabile Zübyân arasında meydana gelmiştir. Yevmü Dâhis (يوم داحس) denilen bu savaş, bir at yarışı sırasında Zübyânlılar'ın dürüst davranmamaları yüzünden çıkmış ve yıllarca devam etmiştir. Hemen hemen bütün Gatafan kabilelerinin kendilerine cephe almasından dolayı bu savaşların çoğunda mağlûp olan Benî Abs, çeşitli yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.

Kabile mensuplarının Hz. Peygamber'le görüşmeleri ve İslâm dinini kabul etmeleri hakkında iki ayrı rivayet vardır. Bunların birincisinde, Abs kabilesinden dokuz kişilik bir heyetin Medine'ye geldiği, Hz. Peygamber'in kendilerine çok iyi davrandığı, onların da müslüman olup Medine'ye yerleştikleri ve ilk muhacirler arasında yer aldıkları haber verilmekte, ayrıca heyette bulunan dokuz sahâbînin de isimleri sayılmaktadır. İbn Sa'd'ın naklettiği bu haberde Abs heyetinin Medine'ye hangi tarihte geldiği belirtilmemiştir. Ancak onlardan "ilk muhacirler" şeklinde bahsedilmesi dikkate alınarak hicretin 3. veya 4. yılında Medine'ye geldikleri söylenebilir. Yine İbn Sa'd'ın naklettiği ikinci rivayette ise, yine tarih zikredilmeksizin, üç kişilik bir Abs heyetinin Medine'ye geldiği ve Hz. Peygamber'le konuşup bazı endişelerini dile getirdikleri ve Medine'ye hicret etmeyi düşündükleri anlatılmaktadır ki bu hadiseden onların Medine'ye geldiklerinde müslüman oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Taberî de hicrî 10. yılda başka bir Abs heyetinin Medine'ye geldiğini kaydeder.

Kabile mensupları, aralarında Hâlid b. Sinan gibi tevhid akîdesine inanan ve Hz. Peygamber'in **bi'set***ini haber veren bir şahsiyetin bulunmasından dolayı iftihar ederlerdi. Peygamber'in de heyettekilere Hâlid b. Sinan'ı sorduğu ve onun hakkında, "Hâlid, kavminin kaybettiği bir nebî (haberci) dir" buyurduğu rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Benî Abs'ın bir kısmının irtidad edip yalancı peygamber Tuleyha el-Esedî'ye tâbi oldukları, ancak daha sonra tekrar İslâm dinini kabul ederek Suriye ve Irak bölgelerindeki fetihlere katıldıkları bilinmektedir. Fetihlerden sonra bir kısmı Medâin ve Kûfe'ye, Amr b. Âs ile Mısır'ın fethine katılanlar ise Fustat ve Bilbîs şehrine yerleştiler. Bazıları da Kuzey Afrika fetihlerine katılıp Mağrib'i yurt edindiler. Abdülmelik b. Mervân'ın Vellâde adlı zevcesi bu kabileye mensuptur. Bundan dolayı Benî Abs, Abdülmelik ile iki oğlu Velîd ve Süleyman'ın halifelikleri zamanında rahat bir hayat sürdüler.

Gatafan kabilesinin bu kolundan başka Esed, Hanîfe, Hevâzin b. Eslem, Amr b. Kays, Aylân ve Ak kabilelerinin kolları arasında da aynı adı taşıyan birçok kabile vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 200; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳātü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 295-296; İbn Habîb, *Muḫtelifü'l-ḳabâʾil ve müʾtelifühâ* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1850, s. 21; a.mlf., *el-Muḥabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Haydarâbâd 1361/1942, s. 234; İbn Şebbe, *Târîḫu'l-Medîneti'l-Münevvere* (nşr. Fehîm Muhammed Şeltût), Cidde 1399/1979, II, 420-433; İbn Kuteybe, *el-Maʿârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kahire 1960, s. 62, 263; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, I (nşr. Muhammed Hamîdullah), Kahire 1959, s. 530; Müberred, *Nesebü ʿAdnân ve Ḳaḥṭân* (nşr. Abdülazîz el-Meymenî), Kahire 1936, s. 11-12; Taberî, *Târîḫ* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, I, 1740, 1872-1873, 1878-1879, 1886, 2487; Mes'ûdî, *Mürûcü'ẕ-ẕeheb* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1384-85/1964-65, II, 211-214; İbn Düreyd, *el-İştiḳāḳ* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1378/1958, s. 275, 277-280; İbn Hazm, *Cemhere* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1962, s. 250-252; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe*, Kahire 1285-87, V, 545; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 → Beyrut 1386/1966, II, 211-212; V, 88; İbn Hacer, *el-İṣâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, II, 369-374; VIII, 116-117; L. Caetani, *İslâm Târihi* (trc. Hüseyin Cahid), İstanbul 1924-27, IV, 87-91; Kehhâle, *Muʿcemü ḳabâʾili'l-ʿArab*, Beyrut 1968, II, 738-740; M. Âsım Köksal, *İslâm Târihi*, İstanbul 1972, IV, 254-260; Reckendorf, "Abs", *İA*, I, 114-116; J. W. Fück, "Ghaṭafān", *EI²* (Fr.), II, 1046-1048.

MUSTAFA FAYDA

ABUDABİ

(ابو ظبى)

(bk. EBÛZABİ).

ABULCASİS

Endülüs'ün meşhur hekimlerinden Ebü'l-Kāsım ez-Zehrâvî'nin Batı'da kullanılan Latince adı

(bk. ZEHRÂVÎ)

ABUŞKA LUGATI

XVI. yüzyıl ortalarında Çağatay Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne Anadolu'da düzenlenen bir sözlük.

Çağatay Türkçesi ile yazılmış eserleri anlamak için Hindistan ve İran'da Çağatay Türkçesi'nden Farsça'ya, Anadolu'da ise Çağatay Türkçesi'nden Osmanlı Türkçesi'ne bazı sözlükler kaleme alınmıştır. Bunlardan biri olan ve yaklaşık 2250 madde başı kelime ihtiva eden *Abuşka Lugatı*'nın hangi tarihte ve kimin tarafından tertip edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Asıl adı

belli olmayan sözlük, "kadının kocası, yaşlı erkek, koca" anlamına gelen **abuşka** kelimesiyle başladığından kısaca *Abuşka* adı ile tanınmıştır. Sözlük, yazmalarda *Abuşka* adı yanında *Lugat-ı Abuşka, Kitâbü Lugati Abuşka, Abuşka der Lugat-ı Çağatay, Lugat-ı Nevâî, Lugat-ı Mevlânâ Nevâî, Lugat-ı Mîr Ali Şîr Nevâî, el-Lugat alâ lisâni Nevâî, el-Lugatü'n-Nevâiyye ve'l-iştihâdâtü'l-Çağatâiyye, Kitâbü'l-Lugat fî lisâni Çağatay, Kitâbü Lugati Çağatay* şekillerinde de adlandırılmıştır.

Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinde geçen kelimeleri açıklamak gayesiyle yazılmış olmasına rağmen devrin diğer şairleri olan Lutfî, Haydar Tilbe, Ubeydullah Han, Sultan İskender Mirza, Sultan Hüseyin Mirza Baykara, Bâbür Şah gibi ediplerin eserlerinden de örnekler alınmıştır. Sözlükte geçen bütün kelimeler Arap alfabe sistemine göre dizilerek harekelenmiş, her harfin üstünlü, esreli ve ötreli değerleri ayrı ayrı gösterilmiştir. Ünlülerin a-e, ı-i, o-ö, u-ü okunuşları belirtilmiş, ayrıca bazı ünsüzler "kâf-i Arabî", "kâf-i Fârisî" şeklinde tavsif edilerek birbirinden ayrılmıştır. Madde başı olan kelimeler isimlerin yalın, fiillerin masdar şekliyle tesbit edildiği gibi, bazan da taranan eserlerde geçen çekimli halleriyle sözlüğe alınmıştır.

Sözlüğün yazmaları manzum mukaddimeli ve mensur mukaddimeli olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Mensur mukaddimeli olanlar muhtasar, manzum mukaddimeli olanlar mufassaldır. Birinci gruptaki yazmalar **yumay**, ikinci gruptaki yazmalar ise **yulduz** kelimesiyle sona ermektedir. Mensur mukaddimede Çağatay Türkçesi'nin (Doğu Türkçesi) özellikleri anlatılmaktadır. Sözlüğün bazı maddelerinde de Doğu Türkçesi'nin gramer özelliklerinin açıklandığı görülür.

Kendisinden sonraki bütün Çağatay sözlüklerine kaynaklık etmiş olan *Abuşka Lugatı*'nın dünya ve Türkiye kütüphanelerinde birçok yazma nüshası vardır. Çeşitli adlar altında kayıtlı olan bu nüshalar birbirinden oldukça farklıdır. Eserin Avrupa kütüphanelerindeki en eski tarihli yazması, Paris'te Bibliothèque Nationale'dedir. *Lugat-ı Abuşka* adlı 172 yapraklık bu yazma 949 (1542) yılında istinsah edilmiştir. *Lugat-ı Nevâî* başlıklı 134 yapraklı diğer bir nüsha 954 (1547), Supplément 963'-te kayıtlı olan 210 yapraklı yazma 958 (1551), Supplément 964'te kayıtlı 117 yapraklı yazma ise 972 (1564) tarihini taşımaktadır. *Abuşka Lugat-ı Nevâî* başlıklı 112 yapraklı yazmanın XVII. yüzyılın sonlarında istinsah edildiği tahmin edilmektedir. *Abuşka* adlı altmış bir yapraklı bir diğer yazma ise 1267 (1850) tarihini taşımaktadır. *Kitâbü'l-Lugat fî lisâni Çağatay* adıyla halen Viyana Millî Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan 213 yapraklı yazma 959 (1552), aynı kütüphanedeki 176 yapraklı diğer bir nüsha 1279 (1862), Münih'te bulunan bir başka eski yazma da 960 (1553) tarihlidir. Leiden'de Akademi Kütüphanesi'ndeki nüshalardan *Lugat-ı Mevlânâ Nevâî* adlı olanı 1553 tarihli, *Kitâb-ı Lugat-ı Abuşka* adlı ikinci nüsha ise 1576 tarihlidir. Leiden'de *Lugat-ı Mîr Ali Şîr Nevâî* adlı bir başka nüsha daha vardır. Leningrad Genel Kitaplığı'ndaki *el-Lugatü'n-Nevâiyye ve'l-iştihâdâtü'l-Çağatâiyye* adlı nüshanın 1560 tarihinden önce yazılmış olduğu tahmin edilmektedir. Bu nüsha, V. V. Vel'yaminov-Zernov tarafından otuz üç sayfalık Rusça, yirmi yedi sayfalık Fransızca önsöz ile yayımlanmıştır (Petersburg 1868-1869). Leningrad Hariciye Kütüphanesi'nde *el-Lugat alâ lisâni Nevâî* adlı bir başka nüsha daha vardır. Adı geçen bu nüshalarda Nevâî'nin dokuz eseri taranmıştır. Joszef Thury'de bulunan *Lugat-ı Çağatay* adlı daha hacimli yazmada ise Ali Şîr Nevâî'nin on dokuz eserinin tarandığı görülmektedir. Armin Vambery Macaristan'daki bir başka nüshayı, madde başı olan kelimelerin Latin harfli transkripsiyonunu da göstererek, Jozef Budemz'in önsözüyle neşretmiştir (Peşte 1862). Bu neşir kısaltılarak yapılan bir neşirdir. Sözlüğün Londra (British Museum), Berlin ve dünyanın başka şehirlerindeki kütüphanelerinde de birçok yazma nüshası bulunmaktadır.

Abuşka Lugatı'nın Türkiye kütüphanelerinde de birçok yazma nüshası vardır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde kayıtlı olan (TY, nr. 1387) manzum mukaddimeli, 133 yapraklı nüsha, 941 (1534) tarihli olup bilinen yazmaların en eski tarihlisidir. Aynı kütüphanede 102 yapraklı manzum mukaddimeli (TY, nr. 1760), 115 yapraklı mensur mukaddimeli (TY, nr. 2782), 147 yapraklı manzum mukaddimeli (TY, nr. 3836) nüshalar da bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Esad Efendi, nr. 3264/2) doksan bir yapraklı manzum mukaddimeli nüsha 951 (1544), yetmiş dokuz yapraklı nüsha (Lâleli, nr. 1911) 952 (1545), seksen dört yapraklı ve manzum mukaddimeli nüsha (Ayasofya, TY, nr. 4748) 956 (1549) ve 113 yapraklı manzum mukaddimeli nüsha (Hâlet Efendi, nr. 57) 970 (1562) tarihlidir. 101 yapraklı manzum mukaddimeli nüsha (Aşir Efendi, nr. 348) ile 142 yapraklı yine manzum mukaddimeli diğer bir nüsha (Fâtih, nr. 5243) ise tarihsizdir. Süleymaniye Kütüphanesi (Vehbi Efendi, nr. 579), Nuruosmaniye Kütüphanesi (nr. 4047), Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi (nr. 1222), Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (III. Ahmed, nr. 2763) ve Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesi'nde (nr. 1215) kayıtlı olan nüshalar da sözlüğün bulunabilen diğer yazmalarıdır. Besim Atalay, Fâtih nüshasını esas alıp bunu Muallim Cevdet'teki iki nüsha ile, ayrıca Konya ve Petersburg nüshalarıyla karşılaştırarak bir edisyon kritik hazırlamış, ancak eser Atalay'ın ölümünden sonra neşredilmiştir (*Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü*, Ankara 1970, IV + 450 sayfa).

Abuşka Lugatı'nın 952 (1545) tarihli nüshasının ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1911/2)

BİBLİYOGRAFYA :

Thúry József, "Az 'Abuşka Lugati' czímü çağatáy szótár (Abuşka Lugatı adlı Çagatay sözlüğü)", *KS*, V (1904), s. 1-21; a.mlf., *A közép-ázsiai török nyelv ismertései*, Budapest 1906 (Türkçe tercümesi için bk. Ragıp Hulûsi [Özdem], "Orta-Asya Türkçesi üzerine tedkikler", *MTM*, I/2 (1331), s. 207-233); Hasan Eren, "Çağatay Lugatleri Hakkında Notlar", *DTCFD*, VIII/1-2 (1950), s. 145-163; Janos Eckmann, "Die Tschaghataische Literatur", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Wiesbaden 1964, II, 352; Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul 1974, II, 224-225; "Abuşka", *TA*, 1, 91.

 OSMAN F. SERTKAYA

ÂC

(العاج)

(bk. FİLDİŞİ).

ACÂİBÜ'l-ÂSÂR

(عجائب الآثار)

Abdurrahman el-Cebertî'nin (ö. 1825) **XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğini içine alan Mısır tarihine dair Arapça eseri.**

Tam adı *ʿAcâʾibü'l-âsâr fi't-terâcim ve'l-aḫbâr*'dır. Eser Osmanlı dönemi Mısır mahallî tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. Müellifin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, ilk üç cildi 1220-1221 (1805-1806), dördüncü cildi ise ihtiva ettiği dönem olan 1221-1236 (1806-1821) yılları arasında kaleme alınmıştır. Eserin başında, tarih ilmi, tarihin mahiyeti, faydası, İslâm'da tarih ve takvim başlangıcının tesbiti ile ilgili kısa bir girişten sonra İslâm tarihi alanında kaleme alınan belli başlı eserler zikredilmektedir. Mukaddime kısmında ise bir nevi adalet felsefesi yapılarak adalet ve adaletin uygulanmasıyla ilgileri bakımından insanlar gruplara ayrılıp değerlendirilmekte ve devlet yöneticilerine öğütler verilmektedir. Devamında başlangıçtan XII. yüzyılın başlarına kadar Mısır tarihinin bir özeti yapılmakta, mukaddimeden sonra da kronolojik sıraya göre olaylar ele alınmaktadır. Olayların yıl, ay ve günlere göre verilmesinin ardından her yılın sonunda o yıl vefat etmiş kimselerin biyografileri yer almaktadır. XII. yüzyılın başından 1190 (1776) yılına kadar geçen olaylar birinci ciltte, 1190-1212 (1776-1798) yılları arasındaki olaylar ikinci ciltte, 1213-1220 (1799-1806) yılları arasındaki olaylar üçüncü ciltte, bu tarihten 1236 (1821) yılına kadar geçen olaylar da dördüncü ciltte anlatılmıştır.

Cebertî'nin kaydettiğine göre, eserin kapsadığı dönemin ilk kısmını kaleme almak için yaptığı kaynak araştırması pek olumlu sonuç vermemiş, bu yüzden müellif 1100-1170 (1688-1757) yılları arasındaki olayların tesbiti için şifahî mâlumata, resmî kayıt ve sicillere, hatta türbe ve mezar taşlarındaki bilgilere müracaat etmiştir. 1170-1190 (1757-1776) yılları arasında geçen olaylara ise bizzat şahit olmuş, ancak zamanla bunları unutmuş olduğundan, eseri yazmaya başladığında hâfızasını yoklayarak hatırladığı bilgileri kaydetmiştir. 1190 (1776) yılından telif zamanına kadar geçen süre içinde ise düzenli notlar tutmuştur. Son üç cildin 1190 (1776) yılından sonraki olayları kapsadığı göz önüne alınırsa, eserin tamamına yakın kısmının düzenli tutulan notlara dayandığı anlaşılır. Cebertî, eserin telifiyle ilgili olarak, yukarıda verilen bilgiler yanında daha başka açıklamalarda da bulunmaktadır. *Silkü'd-dürer fî aʿyâni'l-ḳarni's-s̱ânî ʿaşer* adlı eserin müellifi Şamlı tarihçi Murâdî, eserinin telifi için İslâm dünyasının çeşitli yerlerindeki birçok âlim yanında *Tâcü'l-ʿarûs*'un müellifi Murtazâ ez-Zebîdî'den de yardım isteğinde bulunmuştu. Talebesi Cebertî'nin de yardımıyla bilgi toplamaya başlayan Zebîdî kısa bir süre sonra vefat edince (Nisan 1791), Murâdî Cebertî'ye mektup yazarak toplanan bilgileri göndermesini istemişti. Bunun üzerine hocasının derlediği notları bulan Cebertî kendi müsvedde notlarını da tamamlamaya çalışmış, fakat bu sırada Murâdî'nin de vefat haberini alınca (Ekim 1791) çalışmasını bir kenara bırakmıştı. Cebertî'nin bu çalışması, daha sonra kaleme almaya başladığı eserinde büyük bir yekûn tutan biyografik muhtevayı ve bu bilginin niçin Murâdî'nin eseri gibi XII. (XVIII.) yüzyıl üzerinde yoğunlaştığını açıklamaktadır. Ayrıca, Cebertî'nin eserine verdiği adda önce "terâcim"i, sonra "ahbâr"ı zikretmesi tesadüfî olmayıp eserde biyografik muhtevanın ağırlığına işaret etmektedir.

Eserde Memlüklü tarihi ve tarihçilerine çok az yer verildiği için, Cebertî'nin bu tarihçilerden ne ölçüde faydalandığını tesbit etmek oldukça güçtür. Ayrıca eserini başlattığı XVIII. yüzyıl başlarından önceki olaylara ayırdığı birkaç yetersiz bahis, bu tarihe kadar geçen Osmanlı dönemi Mısır tarihine pek âşina olmadığını göstermektedir. Bunun gibi, bu yüzyılın başlarıyla ilgili dönemi de ikinci dereceden birkaç kaynaktan faydalanarak kaleme aldığı görülmektedir.

Eser, Cebertî'nin yaşadığı dönemde Mısır'daki Osmanlı unsuru ve ülkenin Bâbıâlî ile münasebetleri konusunda, Osmanlı arşivleri karşısında ikinci derecede kalmış olmakla birlikte, çok değerli ve zengin bilgiler vermektedir. Fransızlar'ın üç yıl süren Mısır işgaliyle (1798-1801) ilgili bir kaynak olarak da başta Fransızlar olmak üzere birçok Batılı tarihçi tarafından kaleme alınmış, sayı ve muhteva bakımından oldukça zengin literatür içinde, bu dönemin en güvenilir ana kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Fransız işgali ve daha sonraki dönemi araştıran çağdaş Fransız tarihçileri, eserinin üçüncü cildinin üçte ikilik kısmını bu kısa süreli işgale ayıran Cebertî'ye son derece önem vermişlerdir. Bu dönem üzerine ilk elden malzemeye dayanılarak hazırlanmış bulunan *Histoire scientifique et militaire de l'expédition française en Egypte d'après les mémoires, matériaux, documents inédits* (I-X, Paris 1830-1834) adlı büyük eserde de Cebertî'nin tarihine ilgisiz kalınmamış, birçok hususta onun verdiği bilgilere diğer kaynaklardan daha çok güvenilmiştir.

Eserin Kavalalı Mehmed Ali Paşa hükümeti ve reformlarıyla ilgili son kısmı ayrı bir önem taşımaktadır. Bu dönemle ilgili lehte ve aşırı peşin hükümlerle dolu eserlere karşı, aynı dönem için kara bir tablo çizen Cebertî'nin eseri, gerçeğin kavranması bakımından dengeleyici bir özelliğe sahiptir. Cebertî'nin bu konuda söylediklerinin hepsini kabul etmek mümkün olmamakla birlikte, Mehmed Ali dönemi ve öncesini çok yakından tanıyan biri olarak verdiği doğru bilgilerle tesbit ve teşhisleri göz ardı etmek de mümkün değildir.

Cebertî'nin, eserinde daha çok yönetimi ilgilendiren siyasî ve askerî olayları ele almakla kalmayıp yer yer en ince ayrıntılarına kadar sosyal, kültürel ve ekonomik hayata da büyük ölçüde yer vermesi, onu diğer birçok tarihçiden ayıran önemli bir özelliktir. Bu bakımdan eseri, bir devlet veya hükümet tarihi olmaktan çok bir sosyal tarih mahiyetindedir. Kendisi bazı nâdir durumlar dışında tahlil ve değerlendirmeye girmemekle birlikte olayları ve ayrıntılarını sunuşundaki dikkat ve ustalığı, olayların değerlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Tarafsız ve güvenilir kaynaklarla doğruluğunu belgelemeden